

ԿԱՐԾԻՔ

Ը.00.02 «Տնտեսության, նրա ոլորտների տնտեսագիտություն և կառավարում» մասնագիտությամբ տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման համար ներկայացված Չավեն Շմավոնի Մկրտչյանի «Հայաստանի Հանրապետության հանքարդյունաբերության զարգացման տնտեսա-էկոլոգիական հիմնախնդիրները» թեմայով արենախոսության վերաբերյալ

Արենախոսության թեմայի արդիականությունը

Երկրների սոցիալ-տնտեսական զարգացման հիմքում ընկած են արտադրության գործոնները՝ բնական ռեսուրսները, աշխատուժը, կապիտալը և ձեռնարկատիրական հմտությունները, որոնց օգտագործման միջոցով ձևավորվում են ազգային տնտեսություններն ու մտնում են ապրանքա-դրամական հարաբերությունների մեջ: Եվ քանի որ յուրաքանչյուր երկիր արտադրության այս կամ այն գործոնից ունի շատ կամ քիչ և դրանք օգտագործում է արդյունավետության տարբեր աստիճաններով, երկրների միջև առաջանում են բացարձակ և հարաբերական առավելություններ, որոնք էլ ընկած են համաշխարհային առևտրի հիմքում: Դրա հիման վրա որոշվում է այս կամ այն երկրի տեղը համաշխարհային առևտրի կառուցվածքում: Թեև զարգացմանը համընթաց աստիճանաբար և համեմատական կարգով նվազում է բնական ռեսուրսների նշանակությունը և դերը բարիքների արտադրության գործում, այնուհանդերձ դրանք այժմ էլ շարունակում են մնալ առանձին երկրների (հիմնականում զարգացող) առաջընթացը մեծապես պայմանավորող կարևոր գործոն և բնակչության կենսամակարդակի բարձրացման առաջնահերթ պայման:

Այս տեսանկյունից բացառություն չէ նաև Հայաստանի Հանրապետությունը, որի տնտեսական համալիրի անբաժանելի մասն են կազմում հանքագործական արդյունաբերությունը և դրան հարակից տնտեսական գործունեության տեսակները: Բավական է նշել, որ եթե 1997թ.-ի համեմատությամբ հանրապետության արդյունաբերական արտադրանքի ծավալը ներկայում ավելացել է 8.2 անգամ, ապա հանքագործական արդյունաբերությանը՝ ավելի քան 40 անգամ, ինչի հետևանքով մեկ բնակչի հաշվով հումքի արտադրությունը ՀՀ-ում 2.2 անգամ ավելի բարձր է աշխարհի միջին ցուցանիշից:

Սակայն, հատկապես վերջին տարիներին նկատվող հանքագործական արդյունաբերության բուռն զարգացումը, առանձնապես մետաղային օգտակար հանածոների արդյունահանումը, իր հետ բերում է նաև անցանկալի հետևանքներ, որոնցից ամենակարևորը էկոլոգիականն (բնապահպանականը) է:

Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական զարգացման գործում, ինչպես ներկայումս, այնպես էլ առաջիկա տարիներին, կարևոր նշանակություն և դերակատարում են ձեռք բերում ընդերքի այն ռեսուրսները, որոնք հատկապես արտահանվում են համաշխարհային շուկա և ունեն բարձր արժեք: Ինչպես ցույց է տալիս բազմաթիվ զարգացող երկրների, այդ թվում նաև Հայաստանի Հանրապետության ընդերքօգտագործող ընկերությունների գործունեության տնտեսական ցուցանիշների ուսումնասիրությունը և արդյունքների վերլուծությունը, ներկայումս առկա են մի շարք հիմնախնդիրներ, որոնք այս կամ այն չափով խոչընդոտում են ոլորտում ձևավորված ավելացված արժեքի բաշխմանը:

Վերը թվարկվածով է պայմանավորված ատենախոսության թեմայի արդիականությունը:

Հետազոտության նպատակը և հիմնական խնդիրները

Հետազոտության նպատակն է իրականացնել Հայաստանի Հանրապետության հանքագործական արդյունաբերության հումքային բազայի օգտագործման և տնտեսա-էկոլոգիական գործիքակազմի ուսումնասիրություն, գնահատել մետաղական հանքավայրերի ընդերքօգտագործման հիմնախնդիրները և բացահայտել ոլորտի կառավարման արդյունավետության բարձրացման ուղիները:

Նշված նպատակին հասնելու համար ատենախոսությունում դրվել և լուծվել են հետևյալ հիմնախնդիրները՝

- ուսումնասիրել հանքային ռեսուրսի տնտեսագիտական բովանդակությունը և դրա գնահատման միջազգային ցուցանիշները,
- բացահայտել հանքագործական արդյունաբերության ներդրումային գրավչության վրա ազդող գործոնները,
- գնահատել հանքագործական արդյունաբերության էկոլոգիական և սոցիալական ազդեցությունները ու դրանց կարգավորման տնտեսական կառուցակարգերը,
- ուսումնասիրել հանքագործական արդյունաբերության զարգացման հումքային բազան և օգտագործման վիճակը,
- ուսումնասիրել ՀՀ հանքագործական արդյունաբերության զարգացումը բնութագրող հիմնական ցուցանիշները և դրանց փոփոխման միտումները,
- գնահատել Հայաստանի Հանրապետությունում հանքագործական արդյունաբերության զարգացման սոցիալական ու էկոլոգիական ռիսկերը,
- ուսումնասիրել հանքարդյունաբերության ոլորտում բնական ռեսուրսների օգտագործման համար ռոյալթիների կամ վճարների հաշվարկման մեթոդաբանությունը,

- ներկայացնել Հայաստանի Հանրապետության հանքագործական արդյունաբերության ոլորտում հանքային ռենտայի ձևավորումը և դրա հաշվարկը,
- մշակել հանքագործական արդյունաբերության ոլորտում հանքային ռենտայի ձևավորման և հարկազանձման բարելավման ուղիները:

Ատենախոսության կառուցվածքը և բովանդակությունը

Ատենախոսությունը կազմված է ներածությունից, երեք գլուխներից, եզրակացությունների բաժնից, օգտագործված գրականության ցանկից և հավելվածից:

Ատենախոսության առաջին՝ «Հանքարդյունաբերության (հանքագործական արդյունաբերության) տնտեսա-էկոլոգիական հիմնահարցերը և զարգացման ժամանակակից միտումները» գլխում ուսումնասիրվել են հանքային ռենտայի սահմանման և գնահատման մեթոդաբանության, հանքագործական արդյունաբերության ներդրումային գրավչության հիմնախնդիրները, հանքային ռենտայի միջազգային ցուցանիշները, ինչպես նաև այդ ցուցանիշների դրսևորման առանձնահատկությունները տարբեր երկրներում: Ատենախոսության այս գլխում դիտարկվել են հանքագործական արդյունաբերության էկոլոգիական և սոցիալական ազդեցություններն ու դրանց կարգավորման տնտեսական կառուցակարգերը և մասնավորապես, քաղաքականության մեջ լայնորեն կիրառվող լուծումները:

Ատենախոսության երկրորդ՝ «Հանքագործական արդյունաբերության զարգացման արդի տնտեսա-էկոլոգիական առանձնահատկությունները Հայաստանի Հանրապետությունում» գլխում ներկայացվել են հանքագործական արդյունաբերության զարգացման հումքային բազան և բնութագրվել է դրա օգտագործման վիճակը, վերլուծվել են ՀՀ-ում հանքագործական արդյունաբերության զարգացումը բնութագրող հիմնական ցուցանիշները, ընդերքօգտագործման ոլորտում հարկազանձման ընդունված պրակտիկան: Հեղինակն ուսումնասիրել է նաև ՀՀ-ում ընդերքօգտագործման և հանքագործական արդյունաբերության զարգացման սոցիալական ու էկոլոգիական ռիսկերը:

Ատենախոսության երրորդ՝ «Հայաստանի հանրապետության հանքագործական արդյունաբերության ոլորտի հանքային ռենտայի ձևավորման և բաշխման բարելավման հիմնական ուղիները» գլխում ներկայացվել են հանքագործական արդյունաբերության ոլորտում բնական ռեսուրսների օգտագործման համար ռոյալթիների կամ վճարների հաշվարկման մեթոդաբանությունը, ՀՀ հանքագործական արդյունաբերության ոլորտում հանքային ռենտայի ձևավորումը և դրա մեծության հաշվարկը, ինչպես նաև

առաջարկվել են այդ ոլորտում հանքային ռեստայի ձևավորման և հարկազանձման բարելավման ուղիները:

Աշխատանքի հիմնական գիտական արդյունքները և գիտագործնական նշանակությունը

Ատենախոսի կողմից ներկայացված ատենախոսության հիմնական գիտական արդյունքներն ու նորոյթը կայանում են հետևյալում.

1. Վիճարկվել է այն տարածված տեսակետը, ըստ որի Հայաստանի Հանրապետությունը աղքատ է հանքահումքային ռեսուրսներով և չունի զարգացման հեռանկարներ, միևնույն ժամանակ հիմնավորվել է որ առաջիկա տարիներին ՀՀ տնտեսական աճի գործոնների շարքում հանքագործական արդյունաբերությունը շարունակելու է ունենալ կարևոր դերակատարում:

2. Բացահայտվել է, որ հանքագործական արդյունաբերության զարգացման տեմպերը, արտահանման ու ներմուծման ծավալները կախվածության մեջ չեն գտնվել հանրապետության «տնտեսական շրջափակման», ինչպես նաև COVID-19-ով պայմանավորված սահմանափակումներից:

3. Հաշվարկվել է ՀՀ հանքարդյունաբերության ոլորտում մետաղական օգտակար հանածոների օգտագործման ռոյալթիների իրական մեծությունը, ինչի արդյունքում պարզվել է, որ ընդերքի սեփականատերը՝ Հայաստանի Հանրապետությունը ստանում է դրա փոքր մասը:

4. Բացահայտվել են հանքագործական արդյունաբերության ոլորտում հանքային ռեստայի ձևավորման և հարկազանձման բարելավման հնարավոր ուղիները և ներկայացվել են հանքային ռեստայի կառավարման կատարելագործման ուղղությունները, ինչն իր հերթին կունենա տնտեսա-էկոլոգիական դրական ազդեցություն:

Դիտողություններ արենախոսության վերաբերյալ

Ատենախոսությունը գերծ չէ նաև թերություններից, որոնցից մեր կողմից կարևորվել են հետևյալները.

1. Չնայած առաջին գիտական նորոյթում առկա տեղեկատվության տեսական բովանդակությունն անվիճարկելի է, սակայն այն որպես գիտական նորոյթ անվանելը խիստ հարաբերական է տարբեր պատճառներով: Կարծում եմ, չարժէ մտնել այդ թերի հիմնավորման դաշտ: Հանքագործական արդյունաբերությունը շարունակելու է ունենալ կարևոր դերակատարում ՀՀ տնտեսական աճի գործոնների շարքում: Այլ խնդիր է տնտեսության մյուս ճյուղերի զարգացման հեռանկարները: Կամ ո՞ր ռեսուրսներն ի նկատի ունի հեղինակը՝

նշելով հանքահումքային ռեսուրսներով աղքատության մասին: Այսպիսով՝ մեր կարծիքով, առաջին գիտական նորոյթը չի կարող համարվել այդպիսին:

2. Ատենախոսության 146-147 էջերում, 18-րդ կետում արձանագրվում է, որ անհրաժեշտ է ՀՀ հարկային օրենսգրքում նախատեսել մետաղական հանքահումքի արդյունահանումից ստացված լրացուցիչ եկամուտների հարկ՝ որպես ուղղակի հարկատեսակ: Նախ ասենք, որ այս հարկատեսակի ներմուծման հիմնավորման համար անհրաժեշտ է բացահայտել գործող ոռոյալթի տնտեսական բովանդակությունը: Չէ որ այն ներառում է հանքահումքի արդյունահանման ծավալի և գնի, այսինքն՝ շրջանառության 4 տոկոսը և շահույթի 12.5 տոկոսը համապատասխան հաշվարկային բանաձևում, որի արդյունքում, եթե օրինակ միջազգային շուկայում պղնձի գինն աճում է, հաշվարկվող հարկը ևս աճում է: Ատենախոսին խորհուրդ կտամ ծանոթանալ Մ. Մելքումյանի և Ա. Առաքելյանի 2017 թվականին հրատարակած «Նոր պղնձածուլական ձեռնարկության կառուցումը Հայաստանում հրամայական է» վերնագրով հոդվածին (Ֆինանսներ և էկոնոմիկա, #7-8 (203-204)/2017, էջ 150-154):

3. Ցանկալի էր նաև անդրադառնալ ՀՀ-ում վերջին տարիներին արդյունահանվող հանքաքարի ծավալների կտրուկ աճին, առ այն, որ վերջինս տարեկան 30-35 մլն տոննայից հասել է 50 մլն տոննայի: Այս ծավալները թույլ են տալիս կառուցել նոր պղնձածուլարան, ինչը սակայն անընդհատ ձգձգվում է: Չնայած, որ նոր պղնձածուլարանի շահագործման հետ կապված կան տեխնոլոգիական առանձնահատկություններ՝ պայմանավորված ծծմբաթթվի աննախադեպ մեծ ծավալների և դրա հետագա օգտագործման հետ:

4. Աշխատանքը կշահեր, եթե պաշտոնական հաշվետվությունների տվյալները լրացվեին սեփական հետազոտության արդյունքներով:

5. Ատենախոսությունում տեղ են գտել լեզվաոճական բնույթի թերություններ և հնացած տեղեկատվության օգտագործման դեպքեր:

Եզրակացություն

Մեր կողմից նշված դիտողությունները կրում են մասնակի բնույթ և էապես չեն կարող բացասական ազդեցություն թողնել հետազոտության արդյունքների վրա: Զավեն Շմավոնի Մկրտչյանի ատենախոսությունն ունի որոշակի գիտագործնական նշանակություն, իրենից ներկայացնում է ինքնուրույն հետազոտություն, որում դրված և լուծված են հանրապետության համար որոշակի կարևորություն ունեցող խնդիրներ:

Հետազոտության հիմնական արդյունքները հրապարակված են 7 գիտական հոդվածներում: Ատենախոսության սեղմագիրը համապատասխանում է

ուսումնասիրության բովանդակությանը և արտացոլում աշխատանքի կարևորագույն դրույթներն ու արդյունքները:

Ընդհանուր առմամբ, Ջավեն Շմավոնի Մկրտչյանի «Հայաստանի Հանրապետության հանքարդյունաբերության զարգացման տնտեսա-էկոլոգիական հիմնախնդիրները» թեմայով ատենախոսությունը համապատասխանում է Հայաստանի Հանրապետությունում գիտական աստիճանաշնորհման կանոնակարգի 6-րդ և 7-րդ կետերի պահանջներին, իսկ հեղինակն արժանի է Ը.00.02 «Տնտեսության, նրա ոլորտների տնտեսագիտություն և կառավարում» մասնագիտությամբ տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի շնորհմանը:

Պաշտոնական ընդդիմախոս

Տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր՝

Մ. Ս. Մելքումյան

Պարոն Մ. Ս. Մելքումյանի

ստորագրությունը հաստատում եմ

ՀՊՏՀ գիտական քարտուղար՝

Ն. Հ. Դարբինյան

24.06.2021թ.